

Darák Péter: El kell fogadnunk a jog igazságosságát (Jogi Beszélgetések, Kaposvár 2019. 03. 22.)

Dr. Darák Péter: Mi másról beszélne a Kúria elnöke, tisztelt Házelnök asszony, tisztelt Polgármester úr, mint az igazságról? A dolog azonban nem ennyire evidens, hiszen nem beszélnek ma az igazságról, ha idén tavasszal nem lettem volna tanúja egy nagyon nagyra becsült német professzor nyolcvanéves születésnapjához, amit egy Josef Isensee nevű német professzor tartott elképesztő színvonalon, mindenféle jegyzet nélkül Faust-ot idézve. Ő egyébként a Bonni Egyetem alkotmányjogi professzora és a közelmúltban jutott a kezembe egy kötete, ami a jogról, mint határról és a jog határaitól szól. A mai előadásom tulajdonképpen ennek a könyvnek két fejezetére épül, Két olyan fejezetre, amely az igazságról beszél. Beszélni fogok – miután a kiegyenlítő állam is hozzá tartozik a közjót és igazságot megvalósító intézményekhez –, az igazság érzeten túlmenően, arról, hogy a vállalatgazdaságtan, vagy modern kifejezéssel a tevékenység management hogyan tekint a hatékony, megvalósító szervezetre? Milyen erőfeszítéseket tesz a Magyar Állam annak érdekében, hogy a közjót és az igazságosságot szervezeti úton megvalósítsa? És vajon hogyan biztosíthat jó esélyt az igazságszolgáltatás? Mi ebben a Kúria szerepe? Néhány példát fogok említeni egy március 14-ei kúriai véleményt a devizahiteles ügyekről, egy védjegyjogi ügyben az Európai Unió Bíróságához forduló végzésünkről fogok említést tenni, végül pedig egy olyan új elvi határozatunkat említem meg, amely a tulajdonvédelem erősítése érdekében a falfirkák és a falfestések büntetőjogi következményeiről szól. Végül vissza fogok térni arra az alapkérdésre, hogy mi az igazságosság? Tisztelt hallgatóság! Az igazságos bánásmód iránti igény velünk született. Erről tulajdonképpen tanúskodik a gyermeki szóhasználat is. Minden emberben ott van az a lelki igény, hogy az embertársai igazságosan bánjanak vele és szenvedést okoz ennek ellenkezője, tehát ha méltánytalanság ér bennünket. Az igazság tehát lelki és szociális szempontból is személyiségünk része. Gyermekként a következőképpen fejezzük ki, például amikor erősebbekkel, nagyobbakkal szemben igazságossági érveket használunk. Egy négyéves gyermek képes már arra, hogy alapvető jogi és igazságossági elvekkel szembesítse a szüleit. Amikor azzal próbál kibújni a felelősség alól, hogy „nem én voltam”, vagy „nem tehetek róla”. Amikor az okozatiság hiányával magyarázza, hogy neki semmilyen kötelezettsége nem áll fenn: „nem én hagytam nyitva az ajtót”, „nem is nekem kell

becsukni". Vagy egyenlő elbánást követel: „én is akarom”, „mindig csak én”, vagy „más gyerekek miért szabad?”. A kimondott szó erejére apellálnak: „de hát megígérted!”. Példamutatást, jogkövetést várnak el a szabályalkotótól, a szülőtől: „bezzeg neked nem kell ezt csinálnod”. Vagy szóvá teszik a valótlanítást: „ez nem igaz, hazudsz!”. Vegyük észre, hogy ezek között a látszólagosan nagyon erős értékkonfliktusok között a gyermek és a szülő is ugyanabban a koordináta-rendszerben mozog, ugyanabban az erkölcsi és jogi világban, értik egymás nyelvét. Amikor egy a jogtól távol eső tudományág a vállalatgazdaságtan oldaláról vizsgáljuk azt, hogy vajon azok a folyamatok, amelyek értéket teremtenek, azok mikor hatékonyak, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy bizony nagyon sok a hasonlóság a gazdasági folyamatok és a jogi állami folyamatok között. Mindkét esetben értékteremtés folyik, ahol kialakulnak bizonyos gazdálkodási elvek. Például menedzselnünk kell a humán erőforrást, a pénzügyeket, logisztikát kell alkalmaznunk, egyre nagyobb hangsúlyt helyezünk a folyamatra magára. A lényeg azonban, hogy valamilyen módon a tevékenység megkezdéséhez képest a tevékenység végén valamilyen érték legyen a kezünkben, értéket állítsunk elő, új javakat hozzunk létre. És ebben nagy szerepe van annak, hogy folyamatok vajon valóban zavartalanul bonyolódhatnak-e, illetve hogy az előállításához, a termék-előállításához szükséges nyersanyagok és egyéb feltételek időben rendelkezésre álljanak. Ehhez tervezési szakaszra és megvalósítási szakaszra van szükség. És bizony ezek alapvetően befolyásolják azt a struktúrát, amelyben az értékteremtő folyamat végbemeget. A vállalatgazdaságtan egyértelműen a vevői igényből indul ki, ebben tulajdonképpen azonos az igazságszolgáltatás folyamataival, hiszen mi is a peres fél igényeinek kell, hogy megfeleljünk. Más kérdés, hogy amíg a termelői folyamat végén egy elégedett vevő áll, az igazságszolgáltatási folyamat végén találkozunk egy peresztes és egy pernyertes féllel. Az igazságszolgáltatás egyértelműen a rendelésre gyártás logikáját követi a készletre gyártással szemben és teljesülnek azok a kívánalmak is, amelyek a logisztikai rendszer felépítésével kapcsolatban felmerülnek a termelési folyamat során. A legizgalmasabb azonban az a párhuzam, amelyet a szolgáltató vállalatok értékteremtő folyamatai és az igazságszolgáltatás folyamatai között vélhetünk felfedezni. Mind a kettőre igaz, hogy alapvetően befolyásolja a konkrét megvalósulást, hogy milyen szervezeti keretek között kerül lebonyolításra az adott folyamat. És ebben már találunk olyan konklúziókat, amelyek az igazságszolgáltatásra is vonatkoztathatók, és amelyek például magyaráznak néhány, az igazságszolgáltatás szervezetében az utóbbi években végbement folyamatot. A vállalatgazdaságtan arra a következtetésre jut, hogy egyre inkább csökken az

értékteremtő folyamatok elemeinek korábban megfigyelhető funkcionális megosztottsága, az értékteremtő, de különösen a logisztikai folyamatok mind több eleme kerül összevontan, egy szervezeti irányítási tevékenységhez, ahogy ez az igazságszolgáltatáson belül, például az igazgatási folyamatokat illetően az Országos Bírósági Hivatal esetében megvalósult az utóbbi időben. De a szakmai irányítás, vagy a szakmai iránymutatás vonatkozásában ugyanilyen folyamatnak lehetünk tanúi, mondjuk egy törvényszéki polgári kollégium és a Kúria viszonylatában. Egyre kevesebb dolgot várhatunk el egy törvényszéki kollégiumtól és egyre több dolgot vár el a közvélemény a Kúriától. Tehát komplex módon irányító egységek veszik át a szerepet és ezek a szervezeti hierarchia egyre magasabb szintjére emelkednek. Vajon látunk-e a vállalatgazdaságtan elméleti szintjén megfogalmazott folyamatoknak megfelelő valóságos tendenciát az állam oldaláról? A Napi Világgazdaság e heti egyik számában olvasom, hogy az Európai Unió átlagánál többet költünk az állam finanszírozására. A cikk arról beszél, hogy arányaiban a magyar állam költi a legtöbbet a közigazgatásra és a legnagyobb elmaradásunk pedig a szociális védelem és az egészségügy terén van. Értelemszerű a következtetés, hogy hát akkor csökkentsük a közigazgatásra fordított összegeket és növeljük a mindenki érdekében álló egészségügyre és szociális rendszerre történő ráfordításokat. Valóban, erre vonatkozó lépések történtek az elmúlt időszakban, hiszen, ahogy a cikk megállapítja, nem a közigazgatásban dolgozók bére miatt magas a közigazgatásra fordított összeg. Azt inkább az magyarázza, hogy mérete és hatékonysága vagy hatékonytalansága miatt drága a hazai bürokrácia működése. Tehát a bürokrácia csökkentésével a közigazgatásra fordított összeg csökkenthető, a számítások szerint ez évi 2 százalékpontos csökkentéssel évi 800 milliárd forint megtakarítást eredményezhet. És meg is történtek ennek megfelelően a tervezések. Egy másik cikk arról beszél, hogy 700 ügýtípus átalakítását tervezi a Kormány, amitől évente közel 15 milliárd forint megtakarítás keletkezett már eddig is. Ezek szerint a cégek 4 milliárd, a magánszemélyek 10,6 milliárd forintot spóroltak azáltal, hogy bizonyos ügýtípusokat ingyenessé tettek, bizonyos eljárásokat pedig egyszerűsítettek. A kormányhivatalok segítségével 700 olyan ügýtípust azonosítottak, amelyeket egyszerűsíteni, vagy megszüntetni lehet. Ennek megfelelően tervezik, hogy csökkentik a kötelező hatósági ellenőrzések számát és gyakoriságát, bizonyos ügýtípusoknál bejelentési kötelezettség váltja fel az engedélyezési eljárást, illetve nagy teret kap majd az elektronikus ügyintézés. Egyes hatóságok közvetlen hozzáférést kapnak állami nyilvántartásokhoz, adatbázisokhoz és közvetlenül tudják így az eljárási cselekményeket lebonyolítani. Az eredmények is

mutatkoznak már ezen a téren, hiszen a kormányhivatali ügyek 77 százalékát 8 napon belül befejezik, ez a szám 2014-ben még csak 44 százalék volt. Látható tehát, hogy nagyon erőteljes erőfeszítéseket tesz az állam annak érdekében, hogy az állampolgári igények ismeretében kiegyenlítse azokat a költségvetési erőforrás elosztási elveket, amelyeket eddig alkalmazott. Hasonló szervezeti dilemmákkal a bírói szervezet is szembesül. Most dolgoznak a kollégáim a Kúria következő 5 éves középtávú szervezeti stratégiáján. Ennek a stratégiának a bevezető részében a következő dilemmát vetik fel. Megállapítják, hogy a Kúriának a jövőben is megkülönböztetett szerepe lesz az alkotmányos berendezkedés fenntartásában, a szervezeti átalakítással ellentétben a belső működésből fakadóan azonban van egy stratégiai kérdés, nevezetesen, hogy milyen szerepfelfogást követ a Kúria? S ezt Handó Elnökasszony az előadásában szintén érintette. Vajon a törvény szövege által egyébként lehetővé tett kétféle szerep közül azt a szerepet választja-e, amelyet nevezhetünk hierarchikus felfogásnak? Amely a teljes bírósági rendszert egy egységként fogja fel, ahol a teljes bírósági eljárás végén kell, hogy helyes döntés szülessen? Ezt nevezhetjük akár javító rendszernek is. Ahol a Kúria szinte mindenért felelősséget kell, hogy viseljen, ami a rendszeren belül történik, tehát az alsóbb fokú bíróságokon is. E modellbe illeszkedik például az a gyakorlat, hogy Kúria az alacsonyabb szintű bíróságok bíráival együttműködve dolgoz ki jogértelmezési megoldásokat. A lényeg, hogy a bírósági rendszer egésze egységes jogalkalmazási irányt kövessen. Vannak előnyei és hátrányai ennek a megoldásnak. Előnye, hogy hatékonyan és viszonylag gyorsan biztosítja az egységes joggyakorlatot, Hátránya azonban, hogy növeli a kúriai bírák munka terhet és megosztja a figyelmüket az eléjük kerülő konkrét ügyek és az egységes ítélezés fenntartása érdekében folytatott tevékenység között. A másik felfogás: a hierarchia helyett a koordinációra helyezi a hangsúlyt. Ebben a modellben a bírósági szintek közötti elkülönülés egyben funkcionális elkülönülés, így tehát van elsőfokú: tárgyaló, bizonyító bíróság, van jogorvoslati bíróság és van a jogegységesítést, jogfejlesztés biztosító Kúria. Itt hierarchia helyett a bírók az egyes bírói szintek autonómiájára helyezik a hangsúlyt. Egy ilyen rendszerben a Kúria a törvényben meghatározott hatáskörének gyakorlásán túl nem ad tanácsot jogértelmezési kérdésben az alsóbb szintű bíróságoknak, hanem a jogfejlesztő szerepre koncentrál és a legnagyobb horderejű ügyekben dönt. Ennek az alternatívának előnye, hogy a kúriai bírók a törvényi feladataikra tudnak koncentrálni, hatékonyabban képesek ezt ellátni, hátránya azonban, hogy a felmerülő új jogértelmezési kérdések és dilemmák viszonylag későn kerülnek majd a Kúria látókörébe. Hozzá kell tenni, hogy a stratégiaíró kollegák nyitva hagyják ezt a

kérdést, azonban utalnak arra, hogy a Kúria jelenlegi működése az első modellnek felel meg inkább, hiszen egyre erőteljesebben működnek azok a konzultációs testületek, amelyek a gyors állásfoglalást teszik lehetővé. Engedjék meg, hogy felvessek még három olyan esetet, amely a közelmúltban született meg, amelyben a döntés a közelmúltban született meg, és amelyek talán megfelelően illusztrálják azt a dilemmát, amely ilyen kérdésekben a Kúria elé kerül. Az első a devizahiteles ügycsoportot érinti. Az Európai Unió Bírósága március 14-én hozott egy újabb ítélet az úgynevezett Dunai-ügyben és ezzel kapcsolatban számos olyan híradás jelent meg a sajtóban, hogy fordulat várható a devizahiteles ügyekben. A Kúria előtt az a dilemma állt, hogy vajon reagáljon-e ezekre a felvetésekre, vagy sem. De miután több tízezer ügy van folyamatban, minden jogértelmezésnek jelentősége lehet és fontos az, hogy a bíróságok eddigi gyakorlatához hozzá mérjük az Európai Unió Bíróságának ezt az új ítéletét és véleményt nyilvánítsunk abban, hogy vajon megalapozottak-e ezek a várakozások, vagy sem. A közlemény, amelyet közzé tettünk, és amely a Kúria honlapján olvasható kimondja, hogy az Európai Unió Bíróságának döntése szerint ellentétes az irányelvvel az olyan nemzeti szabályozás, amely az eljáró bíróság számára nem teszi lehetővé az árfolyamkockázattal kapcsolatos rendelkezések tisztességtelensége miatt a szerződés megsemmisítését, aminek következtében a fogyasztó mentesülhetne az árfolyamkockázat viselése alól. A Kúria közleménye világossá teszi, hogy a magyar nemzeti szabályozás nem ilyen tartalmú és a Kúria eddigi gyakorlata is lehetővé tette, hogy amennyiben megfelelő tájékoztatás nem történik egy devizahiteles esetében, abban az esetben a teljes érvénytelenség megállapítható legyen. Az valóban kérdéses, hogy az elszámolás az érvénytelenség megállapítását követően milyen elvek szerint történjék. E tekintetben azonban a Kúria konzultatív testülete április közepén és május első felében is ülésezik és álláspontját ezt követően közzé fogjuk tenni. Egy másik eset. A közelmúltban komoly vihart váltott ki a magyar közéletben, hogy épületeket, óriásplakátokat rongáltak meg és ebben az esetben nagyon nagy hangsúllyal merült fel a szabad véleménynyilvánítás alkotmányos joga, mint amely legitimálja ezeket a magatartásokat. A Kúria a közelmúltban hozott egy határozatot, amelyet elvi határozatként is közzé fog tenni, és amely a tulajdonjog védelmének elve alapján megállapítja, hogy az óriásplakát vagyontárgy, mert pénzben kifejezhető értéke van. Firkálással, festéssel, szennyezéssel történő megváltoztatása rongálást valósít meg, mert a magatartások a vagyontárgy eredeti felületét, esztétikai megjelenését elcsúfítják és az eredeti állapot helyreállítása csak anyagi ráfordítás árán történhet. Megállapítja tehát, hogy a falfirka

büntetőjogilag nem közömbös magatartás, a rongálás tényállásszerűségének megállapítására adhat okot, majd véleményt nyilvánít az elvi vélemény abban is, hogy hogy viszonyul egymáshoz a büntetőjogi felelősségre vonás és véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos elve. Egy harmadik eset, ami mutatja a Kúria tevékenységének sokszínűségét. Egy előzetes döntéshozatali kérelem, amelyet az előző hetekben hozott a Kúria és egy védjegy ügyben fordulunk a Luxemburgi Bírósághoz. Az ügy lényege az, hogy van egy sajátos forma, egy olyan fizikai test, amelynek csak egy stabil és egy labilis állapota van és ennek a formának a védelmét a jelenlegi szabadalmi mintaoltalmi rendszer egyelőre formatervezési mintaoltalom alá helyezte. A formatervezési mintaoltalom azonban időben behatárolt és a találmány olyan jelentős visszhangot váltott ki a matematika világában, hogy a feltalálók úgy látják, hogy ennek a formának akár az időtlen, korlátlan védjegyoltalma indokolt lehet. Az Európai Unió Bíróságának gyakorlata nem egyértelmű ebben a kérdésben, ugyanis kimondja, hogy az árunak jelentős értéket kölcsönző formák lajstromozásának tilalma azt a célt szolgálja, hogy a védjegy által nyújtott kizárólagos és állandó jog más jogok időkorlátozás nélküli fenntartását eredményezze, amely fennmaradásának időtartamát az uniós jogalkotó épp a szabad verseny érdekében korlátozni kívánta. Kérdés, hogy vajon ez a bizonyos tárgy – aminek a nevét nem szeretném most kimondani, mert már biztosan gondolják, hogy melyikről van szó – megérdemli-e a védjegyoltalmat, vagy sem? Engedjék meg, hogy visszatérjek az igazságosság kérdésére, de mielőtt ezt megteszem föltennék egy kérdést, amelyet nem régebben hasonlóan jólképzett társaságban már feltettem. Tegyük fel, hogy két telek áll egymás mellett. Az egyik telek mellett áll egy villanyoszlop és erről a villanyoszlopról a másik telek tulajdonosa szeretné áthúzni az elektromos vezetékét a villanyoszloppal szemben álló telek sarka fölé. A kérdésem önökhöz az, hogyha önök lennének a villanyoszloppal szemben álló telek tulajdonosai, akkor, ha ilyen kérdéssel fordul önökhöz a szomszéd megengednék-e hogy áthúzza a vezetékét? Kérem, hogy aki megengedné, az tegye föl a kezét! Jó, köszönöm! Tegye föl a kezét, aki nem engedné meg? Az eredmény egy kicsit rosszabb, mint az előző társaságban, Ott 16-an megengedték volna 16-an nem és 71-en nem tudták, hogy mit tegyenek. Itt ki az, aki nem tudta eldönteni? Meg kell, hogy mondjam, hogy az egy budapesti társaság volt, tehát vidéken úgy látszik, hogy a szomszédok szeretete nagyobb fokú, mint Budapesten, itt nagyobb arányban engednék meg ennek a vezetéknek az áthúzását. De láthatjuk, hogy egészen különböző érdekek szembesülnek itt egymással. A villanyoszloppal szembenálló telek tulajdonosának az érdeke és ezáltal igazságérzete nyilvánvalóan különbözik

attól, aki szeretné ezt a vezetéket áthúzni és szeretné megspórolni a sokkal több pénzbe kerülő talajban elvezetett vezetékezést. Nos, Mindenki az igazságra hivatkozik, amikor egy ilyen kérdéssel szembesül, de amikor meg kellene magyaráznia, hogy miért tette ezt, akkor vagy olyan magyarázatot ad, mint a polgármester úr, aki azt mondta, hogy én jó ember vagyok, én megteszem ezt az embertársamért, vagy zavarba jön, ha magyarázatot kell adnia. Ugyanis mindenki a maga részére és a mások költségére követel igazságosságot. Az a szomszéd, aki ezzel a kéréssel fordul az ingatlan szomszédjához, az tulajdonképpen a maga érdekét előtérbe helyezve próbált meg egy igazságérzetet érvényesíteni. Ahol az igazságosság igények ütköznek, ott kezdődik a jogász munkája, de hogy mi az igazságosság azt csak a klasszikusokkal tudjuk megmondani. A klasszikusok azt mondják, hogy „mindenkinek megadni a magáért, a hasonlókat hasonlóképpen kezelni, s jogaiban senkit meg nem sérteni”. De ha ezt szembesítjük egy konkrét kérdéssel, akkor mindjárt nehézségekbe ütközünk. Vajon hol a határa az igazságosságnak és hogy viszonyul a joghoz? Azt mondják, hogy az igazságosság a jog eszményképe, de nem része a pozitív jognak, sokkal inkább előtte jár. Az igazságosság tárgya a jog, hiszen szembesül a pozitív joggal, de nem feltétlenül a hatályos jog, hanem minden elgondolható jog. Tehát, ha mi valamiről meg vagyunk győződve, hogy ez az igazságos, akkor bennünket nem köt a hatályos jog, hanem azt mondjuk, hogy miért nem szól így a törvény? Az igazságosság csak ott jön elő, ahol a kérdés az ember rendelkezése és felelőssége alá tartozik. Senki nem veti fel az igazságosság kérdését a természeti jelenségekkel, az időjárás változásaival, a képességek, tulajdonságok egyenlőtlen megoszlásával, vagy a nem és életkor szerinti különbözőségekkel összefüggésben. Az igazságosság tehát akkor lép színre, amikor érdekek ütköznek, ahol spontán egyetértés és szeretet uralkodik, ahogy a Polgármester úr megoldásában, ott az igazságosság hallgat. Az igazságosság azonban vezérli a cselekedeteinket, akár magánemberként, akár közhivatal viselő személyként. Németországban ez odáig megy, hogy a szövetségi kormány tagjai például az igazságosságra esküsznek fel, ugyanúgy a bírók is. A jog és igazságosság azonban egymásra van utalva. A jog igényli az erkölcsi igazolást, ugyanakkor az igazságosság igényli, hogy az elveit ültessék át a pozitív normákba. A kettő között azonban sosincs állandó harmónia, az igazságosság képes megteremteni és elvonni is a pozitív jog legitimitását. Amiről Alkotmánybíró úr beszélt, az Alkotmánybíróság tevékenysége éppen ezt teszi, a pozitív jog mögött értelmezi az alkotmányos elvet, és az alkotmányos elvnek megfelelően lerontja, vagy jóvá hagyja a pozitív jogot. Nem csodálkozhatunk, hogyha az igazságosság lehet a fennálló

rend védelmezőjének, de egy forradalmárnak is legitimációs bázisa és szellemi fegyvere. A pozitív jog egy jól működő szabályrendszer, az igazságosságnak nincs ilyen szabályrendszere. Elvi értelmezési szintjei vannak, és nincs olyan intézmény, amelyik megmondaná, hogy mi az igazság. Régen ilyen volt a bíróság, ilyen voltak az alkotmánybíróságok, ma azonban az internet világában mindenki önállóan értelmezheti az eszmét, mindenki önállóan gondolhatja és mondhatja meg, hogy mi az igazság. Az igazságosság kérdése tehát érdekek, vélemények és világnézetek közötti harc részévé vált. Az eszme, amely viták elrendezésére volt hivatott valaha, maga is a vita tárgyává vált. Hogyan oldjuk fel ezt a dilemmát egy alkotmányos államban? Azt mondják – bibliai ige –, hogy „az igazságosság békét teremt”. Tehát az igazságosság igénye mellett figyelembe kell vennünk a békesség igényét, és ha már az igazságosság kérdésében nem tudunk döntő bírók lenni, próbáljuk meg legalább megőrizni a békességet. Ez azzal jár, hogy lemondunk az anyagi igazságosság igényéről és elfogadjuk, hogy a törvény kötelező ereje nem annak igazságosságából, hanem a jogalkotó jogköréből, hatásköréből fakad. Könnyebben döntünk abban a kérdésben, hogy ki döntsön el egy ügyet, mint hogy megegyezzünk abban, hogy mi a helyes döntés, mi az igazság. Szükséges tehát, hogy egyetlen szereplő eldöntse azt, hogy mit tekintünk igazságnak, azonban, hogy ez elfogadható legyen, ennek feltétele az, hogy a polgárok félelem nélkül versenghessenek a közösség problémáira adott, vagy adandó legigazságosabb válaszokért. A demokrácia egyszerűen ezt a helyzetet biztosítja, minden polgár számára megadja azt a szabadságot, hogy feltegye a kérdést igazságos-e valami, vagy sem és választ keressen rá. Emellett pedig kínál egy állami eljárást, egy bírósági eljárást, amely eldönti egy végső döntéssel, hogy mi az anyagi igazság. Az igazságosság azonban a döntés meghozatala után is vitatható marad. Szabad kritizálni a törvényt, szabad kritizálni az ítéletet. Az érintett, a címzett csak a törvény, vagy az ítélet külső követésével tartozik, de nem köteles hinni abban, hogy az a törvény, vagy az a döntés igazságos. A következő nagy kérdés, ami az igazságosság kérdése körében felmerül az alapjogok kérdése. Az alapjogok valójában nem kapcsolódnak közvetlenül az igazságosság érzetéhez. Az egyéni cselekvés legitimációját és lehetőségét adják, és az államot szorítják nehezebb helyzetbe, hiszen az állami beavatkozást igazolni kell, ha ezekkel az alapjogokkal szemben kíván fellépni. De az alapjogok által biztosított magánautonómia önmagában nem igényli az igazságosságot. Amikor adásvételi szerződést kötünk, eladunk egy lakást, akkor senki sem keresi az igazságot. Megállapodtunk egy vételárban és mindketten igazságosnak tartjuk. Ez az ár mindaddig ilyen marad, amíg valaki be nem avatkozik, valaki azt nem mondja, hogy

egy valótlán, csak azért írtatok bele, hogy kevesebb illetéket kelljen fizetni, vagy valaki megtámadja a szerződést azzal, hogy mondjuk feltűnően értékaránytalan. Hogyan tudja mégis, ha ilyen eljárási igazságra szorul vissza az igazságkeresés egy alkotmányos államban, egy demokráciában, hogyan tudja az alkotmányos állam mégis valamilyen módon szavatolni azt, hogy az anyagi igazságosságra törekedjen? Hát azáltal, hogy a polgárok elvárásai nem szerelhetők le egy eljárásjogi igazsággal. A polgárok a döntések tartalmi igazságosságát is kikövetelik. Amikor ezt a tartalmi igazságosságot keresik a bírósági eljárásokban a pozitív jog alkalmazásában, akkor gyakran csalódnak. Ennek ellensúlyozására szolgál az indokolási kötelezettség, hogy a vesztes fél is láthassa, hogy a döntéshozó szerv törekedett az anyagi igazságosságra, törekedett a helyes döntés meghozatalára. Ahogy Kant mondja: „a nem csökönyös alattvalónak el kell tudni fogadnia, hogy az uralkodó nem kíván igazságtalanságot elkövetni vele szemben.” Persze a tételes igazságosság legnagyobb letéteményese maga az Alkotmány, hiszen az Alkotmány magában foglalja az anyagi igazságosság legfőbb elemeit, az alapjogokat és állam célokat, az emberi méltóságot, a szabadságot, az egyenlőséget, a fizikai biztonságot az egyéni túlkapásokkal szemben, szociális biztonságot. Azonban az alkotmány nagyon magas absztrakciós szintje nem biztosítja, hogy ez az igazságossági elv ez közvetlenül érvényesülhessen, ehhez törvényekre, szervezeti szabályokra, igazságszolgáltatásra, hatalommegosztásra, demokráciára van szükség. Végsősoron azonban mégis az Alkotmány garantálja az anyagiasságot. Azonban az a tény, hogy minden jogállam és demokrácia sokféle kontrol alá helyezi az igazságosságot, azt mutatja, hogy maga is tisztában van esendőségével és tökéletlenségével. És azt is látni kell, hogy ha minden jogi eszközt kimerítettek, a jogállamban is szükség van a törvénytiszteletre és az ítéletek tiszteletére még akkor is, ha a döntés az érintettek számára igazságtalannak tűnik. Van persze egy határ, amit a radbruchi formula fogalmazott meg: amikor a pozitív jog igazságtalansága már olyan elviselhetetlen – és ez nyilván a II. Világháború előtti német történelmi időszakra vonatkozik – amikor a törvénynek is meg kell hátrálnia az igazságosság előtt. Felmerül az ötlet, hogy miért ne építsünk be akkor minden olyan nemes értéket az Alkotmányba, ami garantálni tudja egy állam működésének egészében az igazságosságot. Azért, mert ha olyan alacsony kodifikációs, vagy absztrakciós szinten szabályoznánk ezeket a kérdéseket, hogy közvetlenül alkalmazható legyen az Alkotmányban, akkor az Alkotmány elveszítené a stabilitását. Abban a pillanatban megmerevedne, és nem adna többé lehetőséget arra, hogy az Alkotmánybíróság azt értelmezze. Természetesen ezért szükség van arra, hogy törvények, rendeletek, bírósági

ítéletek konkretizálják az igazságosság követelményét, ez azonban nem lehet automatikus folyamat, ahogy erre Handó Tünde elnök asszony is utalt. A jogértelmezés a technikai készségeken túl megköveteli az ethosz-t annak érdekében, hogy az igazságosságra törekvés a jogrendszer egészét áthassa. És Josef Isensee-nek van egy rendkívül eredeti gondolata, mert tulajdonképpen a legszebb most volna abba hagyni ezt az előadást. Mert ez az utolsó gondolat ez azt hiszem, hogy egy kicsit kijózanít bennünket, mert azt mondja, hogy idéz egy Németország újra egyesítésekor elhangzott panaszt, ami nálunk is közkeletű megfogalmazás, hogy: „az emberek az igazságosságot remélték, helyette megkapták a jogállamot”. Nos Josef Isensee azt mondja, hogy az igazságosság és a jogállam szembeállítás téves. A jogállam ugyanis az anyagi igazságosság megvalósítására törekszik, ám tudja azt is, hogy törekvései nem elégségesek. Ennek kiegyenlítéseként biztosítja a hatalom korlátozását, a hatalommegosztást, a jogbiztonságot. A forradalmi változásban és radikális megtorlásban reménykedők számára a jogállam valóban csalódás, hiszen hiányzik belőle az igazság kérdésében való fanatikus bizonyosság. És saját gyarlóságának tudatában távolságot tart a társadalmi konfliktusokkal, ellenáll a gyűlöletnek, az irigységnek, a lelkesedésnek, őrzi a formát és a mértéket. A tökéletlen világban az igazságosság tökéletesen nem valósulhat meg. Egy középkori pápai anekdota szerint egy római prelátus a Szentatyához fordult panasszal az őt ért méltánytalanság miatt. A pápa így válaszolt: „Fiam hiába való a te panaszod. A földön igazságtalanság uralkodik, még a mennyben sincs igazságosság, mert ott viszont a szeretet uralkodik. Igazságosság egyedül a pokolban van.”. Az igazságosság eszméje könnyen hajolhat embertelen keménységbe. Nem véletlen a régi római mondás: „summum ius, summa iniuria”. A legszigorúbb törvényesség a legnagyobb igazságtalanság. Éppen ezért a középkor filozófusai oda helyezték az igazságosság mellé a többi sarkalatos erényt: az okosságot, a mértékletességet, a bátorságot. Ahogy Isensee fogalmaz : egy magyar számára ez a legklasszikusabb megfogalmazás: „Ahhoz, hogy az igazságosság ne váljék rémálommá, az igazságosság borába, mint több vizet töltenek, engedékenység, szemmérték, jogbiztonság”. A kereszténység gondolkodásában az igazságosság eszmélje a világ felett ítélő Isten tökéletes igazságossága volt. A szőlősgazdáról szóló példabeszéd azonban megmutatja, hogy ezt az ember nem képes megvalósítani. A későbbi nagy gondolkodók például Hegel a világtörténelemben kereste a végső igazságosságot. A vallás nélküli társadalmak igazságosság iránti éhsége azonban ahhoz vezet, hogy minden egyenlőtlenséget, szerencsét és szerencsétlenséget az igazságossághoz mérnek. Minden történelmi eseményt – például a

rabszolgotartást, vagy a kereszties hadjáratokat, vagy az inkvizíciót – mai nemzetközi és emberjogi mércével mérnek. Amikor Clinton elnök Afrikába látogatott, akkor egy bizottság azt a memorandumot intézte hozzá, hogy legyen szíves fizessen 77 milliárd dollárt a rabszolgotartás kárpótlásaként. A károsultak tehát kárpótlásért kiáltanak és ez egy úgyszólván vezeklési rítusként jelenik meg a jog világában, ahol az egykori tettesek utódai tartoznak helytállni korábbi bűnökért. S elég ehhez ahhoz, hogy Clinton elnök azt mondta, hogy „we did wrong”, rosszul cselekedtünk. A jelen problémája azonban az, hogy a tökéletes igazságosság eszméjét úgy igazítsuk a mindennapok tökéletlenségéhez, hogy az ne váljon embertelenséggé. Igazságosság csak olyan formában és abban a mértékben követelhető, amennyiben az az ember továbbélését szolgálja.